

การปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นในประเทศไทย สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง ค.ศ.1887-1910

พริกทอ หัวเหิม

บทคัดย่อ

บทความนี้ให้ข้อมูลและความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ การปรับตัวสู่ความทันสมัยของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเป็นข้อถกเถียงว่าได้ปรับรับวัฒนธรรมตะวันตกเพียงทางเดียวหรือไม่ ทั้งนี้ นโยบายการต่างประเทศของไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้วัฒนธรรมการสร้างรัฐชาติที่ทันสมัยจากประสบการณ์ของประเทศต่างๆ รอบตัว โดยเฉพาะการปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่น คำถามคือ ประเทศไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นบ้างหรือไม่ ทางด้านใดบ้าง ประเด็นปัญหาของการศึกษานี้คือ การปรับตัวสู่ความทันสมัยของไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าการตะวันตก อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้มีคุณูปการต่อประเทศไทยด้วยเช่นเดียวกัน ประเทศไทยได้ปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นเพื่อการปรับตัวสู่ความทันสมัยของไทยในลักษณะใดและมีสัดส่วนมากน้อยเพียงใด

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นในประเทศไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง ค.ศ.1887-1910 ผลการศึกษาพบว่า ประการแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายปรับปรุงโครงสร้างการปกครองภายในประเทศใน ค.ศ.1892 โดยอาศัยทั้งวัฒนธรรมการเมืองแบบตะวันตกและได้รับแรงบันดาลใจจากวัฒนธรรมการเมืองแบบญี่ปุ่นด้วย ประการที่สอง ญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศไทยในสัดส่วนที่มีนัยสำคัญ รวมถึงด้านการทหารและด้านการศึกษา ตามลำดับ

คำ

สำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่าง
ไทยกับญี่ปุ่น,
การปรับรับวัฒนธรรม,
การฟื้นฟูเมจิ,
พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

Japanese Acculturation in Thailand during the King Rama V Chulalongkorn, 1887-1910

Pheeraphat Hoaherm

Abstract

This paper provides data and fundamental knowledge the modernization of Thailand during the reign of King Rama V Chulalongkorn has become a debate on whether it was a Western acculturation, even if the foreign policy of Thailand since the reign of King Rama V Chulalongkorn emphasized on learning the nation-state culture from the experiences of foreign countries, especially from Japanese culture. Questions have been raised: did Thailand during the reign of King Rama V Chulalongkorn adapt Japanese culture? Which sectors? The problematic of this study is: although the modernization of Thailand during the reign of King Rama V Chulalongkorn was on the basis of Western culture, Japan during the second half of the 19th century also contributed to Thai modernization as well. In which way did the Japanese acculturation in Thailand contribute to the modernization of Thailand? And what is the proportion?

Key words

Thai-Japanese relations, acculturation, Meiji Restoration, King Rama V Chulalongkorn

This article aims to study the Japanese acculturation in Thailand during the reign of King Rama V Chulalongkorn, 1887-1910. The results of study are the followings: firstly, King Rama V Chulalongkorn implemented the policy of internal administration reforms in 1892 by applying both Western and Japanese political culture. Secondly, Japan played a significant role in Thailand's economy, including military and education respectively.

1. บทนำ

ประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทยมีความสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (Ginzo Uchida, 1921) มีการติดต่อค้าขายทางเศรษฐกิจในระดับรัฐและยังมีการติดต่อแลกเปลี่ยนพระราชสาส์นในระดับผู้ปกครองรัฐ คือ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา กับโชกุนแห่งตระกูลโทกูงวะแห่งญี่ปุ่น¹ เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1868-1910) ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสถาปนาความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่นซึ่งตรงกับสมัยจักรพรรดิเมจิ (ค.ศ.1868-1912) ทั้งสองประเทศได้มีการลงนามในสัญญาทางพระราชไมตรีอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกใน ค.ศ.1887 เรียกว่า “คำปฏิญาณว่าด้วยสัมพันธไมตรีและการค้าระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศสยาม” (Declaration of Amity and Commerce Between Japan and Siam) (ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์, 2531, หน้า 29) นอกจากฉบับดังกล่าวแล้ว ได้มีการทำสัญญาฉบับต่อมาอีกใน ค.ศ.1897 เรียกว่า “หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ทางค้าขาย และการเดินเรือระหว่างกรุงสยามกับกรุงญี่ปุ่น” (Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between Japan and Siam) (ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์, 2531) เพื่อแก้ไขและปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ไทยและญี่ปุ่นทั้งสองประเทศได้เผชิญกับภัยคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคมในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในขณะที่ช่องโหว่ทางภูมิรัฐศาสตร์ทำให้ญี่ปุ่นมีแรงผลักดันในการสร้างความทันสมัยให้กับการป้องกันประเทศ พวกเขาบังคับให้ไทยศึกษากลยุทธ์ในการป้องกันภาวะด้อยพัฒนา (Thomas Larson, 2008, p.1) ประเทศญี่ปุ่น

ดำเนินนโยบายปฏิรูปประเทศใน ค.ศ.1868 ภายหลังจากที่จักรพรรดิเมจิได้รับอำนาจบริหารประเทศกลับคืนมาจากรัฐบาลโทกูงวะ พระองค์ได้ตราพระราชบัญญัติฉบับหนึ่งที่เรียกว่า “สัตยาบัน 5 ข้อ” (เพ็ชร สุมิตร, 2516, หน้า 93-94) อันถือเป็นการยุติอำนาจของระบอบศักดินาที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี การดำเนินการปฏิรูปประเทศหรือปรับปรุงโครงสร้างการบริหารภายในประเทศเป็นผลสืบเนื่องจาก ปัจจัยภายใน คือ ความเสื่อมของระบอบโชกุน และจากปัจจัยภายนอกคือ การเข้ามามีอิทธิพลของชาติตะวันตก (ละเวง ปรายราย, 2546, หน้า 16-23) ในเวลาใกล้เคียงกัน ประเทศไทยได้เริ่มการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินใน ค.ศ.1873 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะและว่าราชการด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงดำเนินนโยบายปรับปรุงระบบภาษีของประเทศเป็นอันดับแรก ต่อมาใน ค.ศ.1881 จึงเริ่มส่งข้าหลวงไปประจำตามหัวเมืองต่างๆ ทั่วประเทศเพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางแผ่นดิน (centralization) อย่างไรก็ดีตามจากการเสด็จประพาสต่างประเทศเช่น อินเดีย ชวา ทำให้พระองค์ได้ทรงเห็นรูปแบบทางการเมืองการปกครองอาณานิคมตะวันตก นอกจากนี้การรวมประเทศเยอรมนีของ ออทโท ฟอน บิสมาร์ค ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยนำเอารูปแบบการรวมศูนย์อำนาจมาปรับใช้ในประเทศด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อธิบายว่าพระองค์ทรงรับเอาแบบอย่างวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองมาจากประเทศมหาอำนาจในภูมิภาคยุโรป เช่น เยอรมนี อังกฤษ เบลเยียม เดนมาร์ก และฝรั่งเศส โดยผ่านการเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศในสาขาวิชาต่างๆ ที่ได้รับการว่าจ้างเป็นที่ปรึกษาให้กับ

¹ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ และ โชกุนโทกูงวะ อิเอะยะสุ

รัฐบาลไทย ซึ่งล้วนส่งผลต่อการดำเนินการปฏิรูประบบโครงสร้างอำนาจการบริหารภายในประเทศ² อย่างไรก็ตาม จากการศึกษางานวิจัยทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไทย (ณัฐชนันท์ จันทนธ์, 2519, สุรางค์ศรีตันเสียม, 2520) ทำให้เกิดคำถามว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองมาจากโลกตะวันตกเพียงทางเดียวหรือไม่

ในการศึกษานี้ การปรับรับวัฒนธรรม (acculturation)³ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เป็นผลมาจากการผสมผสานแลกเปลี่ยนหรือผนวกรวมสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งวัฒนธรรมหนึ่งอาจเจริญกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ผลที่เกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมนั้น อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและระดับสังคมที่มีสัดส่วนต่างกัน (นฤพลธ์ ดั่งวิเศษ, 2560) การปรับรับวัฒนธรรมมีคุณลักษณะสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ 1) assimilation การรับเอาวัฒนธรรมที่เหนือกว่ามาใช้และละทิ้งวัฒนธรรมเดิมของตนเอง 2) separation การแยกส่วนระหว่างวัฒนธรรมใหม่กับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง 3) integration การผนวกรวมวัฒนธรรมใหม่เข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิม และ 4) marginalization การไม่ยอมรับทั้งวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมดั้งเดิม สำหรับมโนทัศน์ “การปรับตัวสู่ความทันสมัย” (modernization)

(Hisao Furukawa, 1995, pp.215-236) หมายถึง กระบวนการในการเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงที่ก้าวหน้าจากสมัยก่อนหรือสมัยดั้งเดิม (John W. Berry, 1997, p.10) สู่สังคมที่ทันสมัย ซึ่งอาจประกอบไปด้วย การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตจากแบบเรียบง่ายในสังคมจารีตไปสู่การดำรงชีวิตที่อาศัยความรู้และเทคโนโลยีระดับสูงขึ้น

บทความนี้พยายามหาคำตอบให้กับข้อถกเถียงเรื่องการการปรับรับวัฒนธรรมการเมืองการปกครองจากโลกภายนอกในช่วงเวลาการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง ค.ศ. 1887-1910 ประเทศไทยรับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองมาจากโลกตะวันตกเพียงทางเดียวหรือไม่ วัฒนธรรมการเมืองการปกครองแบบญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อประเทศไทยบ้างหรือไม่ ในสัดส่วนเท่าใด เมื่อเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมแบบตะวันตก ประเด็นปัญหาของการศึกษานี้คือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลาในประเทศไทยได้อาศัยวิทยาการตะวันตกเพื่อปรับตัวสู่ความทันสมัย อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นซึ่งได้ปรับตัวสู่ความทันสมัยในทุกๆ ด้าน ในเวลาใกล้เคียงกับประเทศไทย ย่อมมีคุณูปการต่อการปรับตัวสู่ความทันสมัยของไทยด้วยเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุผลนี้ประเทศไทยได้ปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นเพื่อการปรับตัวสู่ความทันสมัยของไทยทางด้านใดบ้าง และมีสัดส่วนเพียงใด

² งานวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลตะวันตกในการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 อาทิ สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์. (2517). บทบาทของประเทมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พิพาดา ยังเจริญ. (2529). การศึกษาและผลกระทบต่องานของไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2394-, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. (2550). อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อการจัดการศึกษาของไทย, มนชนก สงวนชาติ. (2551). การปรับตัวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของชนชั้นนำไทยหัวก้าวหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4, ธนพงศ์ จิตต์สง่า. (2552). “วชิรญาณ” กับการแสวงหาความรู้ของชนชั้นนำของสยาม พ.ศ.2527-2448-, และ อุดมพร ธีระวิริยะกุล. (2555). สบสมัย: การเปลี่ยนแปลงกรุงเทพฯ ตามแบบอย่างสิงคโปร์และปัตตาเวีย (ค.ศ.1861-1897-).

³ Acculturation หรือ การปรับรับวัฒนธรรม เป็นศัพท์ที่คิดขึ้นโดย John Wesley Powell นักธรณีวิทยา ชาวสหรัฐอเมริกา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการ
ปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นในประเทศไทยในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง
ค.ศ.1887-1910 การศึกษานี้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น
กล่าวคือ ประเด็นแรก ข้อถกเถียงเรื่องการปรับรับ
วัฒนธรรมการเมืองแบบญี่ปุ่นในประเทศไทย
ประเด็นที่สอง การปรับรับแนวคิดการพัฒนา
โครงสร้างพื้นฐานของญี่ปุ่นในประเทศไทย

2. ข้อถกเถียงเรื่องการปรับรับวัฒนธรรม การเมืองแบบญี่ปุ่นในประเทศไทยสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การมาถึงของมหาอำนาจตะวันตกและ
สนธิสัญญาทางการค้านั้น เกิดจากการขยายตัวทาง
ภูมิศาสตร์ของมหาอำนาจตะวันตกได้เร่งตัวขึ้นในช่วง
กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่งผลกระทบต่อไทยและ
ญี่ปุ่น ใน ค.ศ.1855 ประเทศไทยภายใต้รัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่มีทางเลือก
แต่หากจะสรุปสนธิสัญญาทางการค้ากับทูต
อังกฤษ เซอร์ จอห์น บาวริง ที่เรียกว่า “สนธิสัญญา
บาวริง” นั้นได้มุ่งเป้าไปที่การขจัดอุปสรรคที่พ่อค้า
ตะวันตกต้องเผชิญกับการค้าขายในประเทศไทย ซึ่ง
ได้แก่ การผูกขาดการค้าขายกับต่างประเทศและสิทธิ
พิเศษที่มอบให้กับพ่อค้าชาวจีนและเจ้าหน้าที่ระดับ
สูง โดยมีผลบังคับใช้เหนือสิ่งอื่นใดรวมภาษ้นำเข้า
3% ในทุกการนำเข้าสิ่งของประเภทแท่งและฝืนซึ่ง
ปลอดภาษี ชาวต่างชาติได้รับอนุญาตให้ส่งออก หากไม่มี
ปัญหาการฉ้อโกงภายในประเทศ การส่งออก
ต้องเสียภาษีเพียงอย่างเดียวคือ ภาษีการส่งออก หรือ
การขนส่งทางบก นอกจากนี้ อังกฤษยังมีสิทธิเหนือ
ดินแดนของไทย ด้วยสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันนี้
ประเทศไทยได้สูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของ
ตนในเรื่องภาษีศุลกากร และอำนาจตามกฎหมาย

หลังจากนั้นประเทศไทยก็ได้มีการเจรจาทำ
สนธิสัญญาฉบับเดียวกันกับประเทศตะวันตกอื่นๆ
และแม้กระทั่งญี่ปุ่นใน ค.ศ.1897 ในทางตรงกันข้าม
ญี่ปุ่นถูกบังคับให้ลงนามใน “สนธิสัญญาคณะนะระ
วะ” ค.ศ.1854 ซึ่งนำไปสู่การเปิดประเทศและต่อมา
ใน ค.ศ.1865 ได้มีการทำสนธิสัญญากับประเทศ
ตะวันตกเรียกว่า “สนธิสัญญากับห้าชาติ” โดย
เงื่อนไขของสนธิสัญญาค่อนข้างดีกว่าที่บังคับใช้ใน
ประเทศไทย ยกตัวอย่างเช่นอัตราภาษีนำเข้าคิดเป็น
ร้อยละ 5% แทนที่จะเป็น 3% และฝืนไม่ได้รับ
อนุญาตให้นำเข้ามาในประเทศญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม
ญี่ปุ่นก็ถูกบังคับให้มอบสิทธิสภาพนอกอาณาเขต
ให้กับประเทศตะวันตกเช่นเดียวกัน (Sukunya
Nitungkorn, 2000, pp.149-150)

ในการที่จะอธิบายให้เห็นถึงการปรับรับเอา
วัฒนธรรมการเมืองแบบญี่ปุ่นมาใช้ในประเทศไทย
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อ
จะชี้ให้เห็นว่าไทยไม่ได้เอาแม่แบบการเมืองการ
ปกครองมาจากตะวันตกฝ่ายเดียว หรือเอาแม่แบบ
การเมืองการปกครองมาจากตะวันออกทุกด้าน ใน
งานของ กินโซ อุซิดะ (Ginzo Uchida, 1921) ซึ่ง
เป็นงานค้นคว้าเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่น
กับไทยในยุคโทกูงวะ (ค.ศ.1603-1868) ที่ได้ศึกษา
ถึงความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นและไทยหลังญี่ปุ่นดำเนิน
นโยบายปิดประเทศ โดยใช้เอกสารภาษาญี่ปุ่นเป็น
หลักฐาน มูลเหตุที่มาของการได้ศึกษาความสัมพันธ์
ทั้งสองประเทศนั้น เกิดจากนายโทคิชิ มาซาโอะ ซึ่ง
เป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายของรัฐบาลไทยในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยก่อน
ที่นายมาซาโอะ จะเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่น ได้เข้า
เฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อทูล
ลา พระองค์ทรงมีรับสั่งให้นายมาซาโอะ รวบรวม
เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์

ระหว่างไทยกับญี่ปุ่น เมื่อนายมาซาโอะกลับญี่ปุ่นแล้ว จึงได้ปรึกษากับ นายมาทาทะโร มัทสึโมโตะ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเคียวโตะ นายมาทาทะโร จึงได้แนะนำบุคคลที่เหมาะสมคือ นายกินโซ อุซิดะ ซึ่งเป็นอาจารย์คณะอักษรศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยเคียวโตะ นายกินโซ ได้รวบรวมเอกสารชิ้นต้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นและเขียนบทสรุปเป็นภาษาอังกฤษ และด้วยความช่วยเหลือจาก นายโทคิชิ มาซาโอะ และนายโคยะ นากามูระ ซึ่งเป็นอาจารย์ด้านประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยโตเกียว นายกินโซ จึงได้ส่งหนังสือที่เรียบเรียงเป็นที่เรียบร้อยแล้วมาถวายพระมหากษัตริย์ไทยใน ค.ศ.1914 (ชะโตะโกะ ทซึจิยะ, 2540, หน้า 26) ทั้งนี้กินโซ อุซิดะยังได้บรรยายเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัยเคียวโตะใน ค.ศ.1913 โดยการบรรยายในเรื่องดังกล่าวได้เรียบเรียงเป็นบทความทางวิชาการและได้ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1916 ด้วย (มาซามิชิ คุโรซาวา, 2559, หน้า 14-15)

2.1 การรวมศูนย์อำนาจการปกครองในสมัยจักรพรรดิเมจิ ค.ศ.1868-1912 (Prefectural, Municipality) (Kiyotaka Yokomichi, 2007) ภายหลังสงครามโบะชิน “ญี่ปุ่นได้ก้าวสู่ยุคใหม่” อิโต ฮิโรbumi เคยกล่าวเอาไว้ว่า “...สภาพการณ์ในญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์กับสถานการณ์โลกมาก ไม่ใช่แค่กิจการของประเทศหรือจังหวัดเท่านั้น แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิวัติของยุโรปซึ่งได้ดำเนินการเป็นครั้งแรกในประเทศฝรั่งเศสเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว ได้แพร่กระจายสู่หลายประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยการรวมและการส่งเสริมซึ่งกันและกัน พวกเขาได้กลายเป็นแนวโน้มทั่วไป ไม่ช้าก็เร็วทุกชาติจะได้รับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผล...” (George M. Beckmann, 1957 (อ้างถึงใน Prasert Chittiwatanapong, 1989, p.101) ข้อความนี้

สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลเมจิที่ตระหนักถึงความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะสถาปนารัฐสมัยใหม่ และสถาปนารัฐธรรมนูญเมจิขึ้นมา ความแข็งแกร่งของสถาบันจักรพรรดิเมจิคือการทำลายระบบการเมืองเก่า และนำแนวทางประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาใช้

ไม่มีใครจะปฏิเสธได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เรียกว่าการฟื้นฟูเมจิ เป็นความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของชาวญี่ปุ่น การฟื้นฟูเมจิคือการกลับคืนสู่อำนาจของจักรพรรดิ หลังจากหลายร้อยปีของการควบคุมโดยระบบศักดินาภายใต้ระบอบขุนนาง นำไปสู่การล่มสลายของการปกครองแบบกระจายอำนาจของขุนนางศักดินาและการจัดตั้งรัฐบาลที่เข้มแข็งขึ้นโดยมีจักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุดในการบริหารราชการแผ่นดิน การฟื้นฟูเมจิได้ยกเลิกระบบศักดินาเกี่ยวกับการจ่ายค่าเช่าที่ดินสำหรับการผลิต ไปจนถึงการขายค่าเช่าที่ดินเป็นเงิน การกระทำดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างทุนนิยมตะวันตกอย่างมั่นคงในญี่ปุ่น (Horie Hideichi, 1952, p.23)

ในงานศึกษาของ สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองการปกครองของญี่ปุ่นที่ส่งผลต่อการปรับรับวัฒนธรรมการเมืองในประเทศไทย กล่าวคือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทศนะต่อญี่ปุ่นเป็นไปในลักษณะนิยมและยกย่องการปฏิบัติตัวของญี่ปุ่นตามอย่างประเทศตะวันตก (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2520, หน้า 55) จากข้อความดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงได้รับต้นแบบการปฏิรูปประเทศส่วนหนึ่งมาจากวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกด้วย คือประเทศญี่ปุ่น ซึ่งพระองค์ได้ดำเนินการปรับปรุงประเทศในกิจการด้านต่างๆ ซึ่งในระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1868-1910 ญี่ปุ่นก็ได้พัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตกเช่นเดียวกัน ทั้งด้านการ

บริหารประเทศ การศึกษา การทหาร โดยผลของการดำเนินการปฏิรูปประเทศของญี่ปุ่นถือว่าประสบความสำเร็จมากกว่าไทย พระองค์จึงทรงนิยมรูปแบบของญี่ปุ่นมาก ดังปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขาที่เขียนถึงเจ้าพระยาอภัยราชา โรลัง ยักแมงส์ ความว่า “...ความเห็นโดยย่อของท่านซึ่งกล่าวถึงความเจริญของเมืองญี่ปุ่นชัดเจน และเป็นข้อสำคัญที่น่าฟังฟังเป็นอันมาก เราต้องสารภาพเห็นจริง แต่เราหักห้ามความอิจฉาได้ด้วยอย่างเดียว ที่เห็นว่าเมืองเรากับเมืองญี่ปุ่นไม่เหมือนกัน แลทั้งฐานะที่ตั้งแห่งประเทศและประเพณีเดิมกับทั้งเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในเมือง จึงยังคงเหลืออยู่อย่างเดียว แต่ที่เราพยายามให้เมืองเราเจริญใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้...” (สุรางค์ศรี ตันเสียงสม, 2520, หน้า 56)

เหตุที่พระองค์ทรงชื่นชมกับความสำเร็จของญี่ปุ่นในช่วงเวลาที่ปฏิรูปประเทศ ด้วยทรงเห็นว่าเป็นชาวเอเชียด้วยกัน เมื่อเริ่มพัฒนาประเทศได้ไม่นานก็ประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุดังนี้จึงทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยในความเจริญด้านต่างๆ ของญี่ปุ่น โดยส่งราชทูตที่เดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่น และกำชับให้ศึกษาดูงานและเขียนรายงานส่งมายังพระองค์ โดยใน ค.ศ.1899 เมื่อพลตรีพระยาฤทธิรังษะ (สุข ชูโต) อัครราชทูตไทยประจำนครโตเกียว คนแรกเดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาฤทธิรังษะ ความว่า “...ด้วยการที่เจ้าจะไปเป็นทูตประจำราชสำนักกรุงญี่ปุ่นครั้งนี้ ทางราชการฝ่าย The Politic คงจะได้รับคำสั่ง มีท้องตราแลใบบอกกระทรวงต่างประเทศตามธรรมเนียมแล้ว แต่เราอยากจะขอเพิ่มเติมหน้าที่นอกจากนั้นออกไปอีก ซึ่งจะบอกมาตรงถึงตัวเราถึงกรมหมื่นสมมต แลเจ้ากระทรวงอื่นๆ ก็ได้ คือ ขอให้ตรวจตราและสืบสวนการ 4 แผนก คือ ทหารบก ทหาร

เรือ การศึกษาตลอดจนโรงเรียนการช่างและการค้าขาย การอุดหนุนและปกครองการค้าขาย เช่น Chamber of Commerce เป็นต้นการ Municipal คือ สุขาภิบาล ตลอดจนถึงเก็บค่าที่ดินในเมืองซึ่งเป็นของญี่ปุ่นแท้ ไม่ใช่เช่นโยโกฮาม่าถา นะซะซะกิ ซึ่งมี Municipal ฝรั่งเศส เพราะเป็นเขตให้ฝรั่งเศสอยู่ ถัดจากโตเกียวมี Municipal ญี่ปุ่น กับฝรั่งเศสปนกันบ้าง ก็เป็นเรื่องที่อยากจะรู้เหมือนกัน...” (สุรางค์ศรี ตันเสียงสม, 2520, หน้า 57)

การอธิบายว่าเป็นพระราชานิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อวัฒนธรรมการเมืองการปกครองของญี่ปุ่นของสุรางค์ศรี ตันเสียงสม ปรากฏว่าในงานของ ญัฐวรินทร์ จันทกนธ์ ยังมีการสะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงนิยมวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเช่นเดียวกันดังความตอนหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยึดพระราชโบายตามแบบอย่างของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศแรกในภาคตะวันออกที่ได้เริ่มคิดจัดการกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างประเทศด้วยการปรับปรุงการศาลให้ทันสมัย (ญัฐวรินทร์ จันทกนธ์, 2519, หน้า 48) นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังให้ความสนใจต่อไทยเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จึงเริ่มมีชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองไทย ประกอบกับญี่ปุ่นมีนโยบายการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญไปในด้านอุตสาหกรรมด้วยแล้ว จึงต้องการขยายการค้าและหาตลาดไว้รองรับสินค้าออกจากประเทศด้วย อย่างไรก็ตามการเข้ามามีบทบาทของญี่ปุ่นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทำให้ผลประโยชน์ของอังกฤษและเยอรมันในเอเชียค่อยลดลงด้วย เพราะสินค้าญี่ปุ่นราคาถูกกว่า ค่าแรงงานถูก จึงขายดีกว่าสินค้าของประเทศโลกตะวันตกอย่างฝรั่งเศส (ญัฐวรินทร์ จันทกนธ์, 2519, หน้า 50)

นอกจากนี้ในงานของ ลิขิต ธีรเวคิน เรื่อง The Meiji Restoration (1868–1912) and the Chakri Reformation (1868–1910): a case for comparative study (การรื้อฟื้นเมจิ ค.ศ.1868-1912 และการปฏิรูปจักรี ค.ศ.1868-1910: กรณีศึกษาเปรียบเทียบ) ได้ให้ข้อสนับสนุนงานเขียนก่อนหน้านี้ทั้งสองชิ้นเช่นเดียวกัน โดยระบุว่า ประการสำคัญด้านการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยและญี่ปุ่นที่มีลักษณะแบบเดียวกัน (Likhit Dhiravegin, 1983, pp.74-78) ทั้งในด้านประวัติศาสตร์การสร้างชาติจากสังคมสมัยรัฐราชาอาณาจักร แม้ว่า ลิขิต ธีรเวคินจะมองว่าวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยและญี่ปุ่นมีลักษณะแบบเดียวกัน ในข้อนี้สันนิษฐานว่า เป็นเรื่องของการแก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตมากกว่า อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการให้ความเห็นดังกล่าวในงานของ โนบูกะ โนกุชิ (2543, หน้า 97-100) ซึ่งได้อธิบายว่า สังคมไทยและสังคมญี่ปุ่นมีความแตกต่างกันด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่ในด้านการปกครองโดยชี้ให้เห็นว่า ไทยยังมีระบบการควบคุมคนที่หละหลวมเกี่ยวกับการแบ่งชนชั้นในสังคมไทยที่ยังไม่เด็ดขาด ซึ่งทาสในสังคมไทยสามารถไถ่ตนเองเป็นอิสระได้ แต่ในส่วนของญี่ปุ่น เนื่องจากก่อนสมัยเอโดะมีสงครามอยู่บ่อยครั้ง เมื่อถึงช่วงเอโดะจึงต้องควบคุมประชาชนทั้งฝ่ายปกครองและฝ่ายถูกปกครองอย่างเข้มงวด การปกครองจึงมีความแตกต่างกันโดยเริ่มตั้งแต่การปกครองระบบชนชั้นที่มีการควบคุมอย่างชัดเจนเช่น โชกุน ซามูไร ชวานา ช่างฝีมือ พ่อค้า ตลอดจน เอตะฮินิง (บุรุษคหิณ) หรือชนชั้นล่างสุด ซึ่งการเลื่อนฐานะทางชนชั้นแทบไม่ปรากฏ ถือเป็นความผิดใหญ่หลวง นอกจากนี้ยังมีการแบ่งอาชีพ งานที่ชัดเจน ดังที่กล่าวมาด้วยเหตุผลนี้จึงน่าจะมื่อน้ำหนักเพียงพอที่จะไม่สรุปรวบว่าไทย

เหมือนกับญี่ปุ่นไปเสียทั้งหมด

และหากจะสรุปเอาความเห็นดังกล่าวมารวมกันแล้ว แสดงให้เห็นว่า นอกเหนือจากการรับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองจากประเทศตะวันตกแล้ว ประเทศไทยยังรับเอาโมเดลทางวัฒนธรรมการเมืองการปกครองจากประเทศตะวันตกมาปรับใช้ในการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมภายในประเทศด้วย การจะสรุปเอาว่า ประเทศไทยรับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองมาจากประเทศในโลกตะวันตกมาทางเดียว ไม่สมเหตุสมผลแต่อย่างใด และเพื่อให้เห็นถึงปฏิรูปการเมืองการปกครองของญี่ปุ่นในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1868-1912 ผู้ศึกษาจึงขอสรุปอย่างสังเขปไว้ดังนี้

สาระสำคัญของการปฏิรูปเมจิ คือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศญี่ปุ่น โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การสร้างรัฐที่เป็นเอกภาพ ภายใต้การปกครองแบบรวมศูนย์ มาตรการสำคัญอันหนึ่งเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวได้แก่ การสถาปนาการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นระบบและมีลักษณะรอบด้าน อันประกอบด้วยการยกเลิกโครงสร้างอำนาจแบบศักดินาในท้องถิ่น การยกเลิกกองกำลังทหารของไดเมียวผู้ปกครองแคว้น (Daimyo) ในแต่ละท้องถิ่น และการจัดตั้งองค์กรบริหารระดับภูมิภาคและท้องถิ่นเสียใหม่โดยเริ่มตั้งแต่ ค.ศ.1872 โดยเริ่มต้นด้วยการจัดตั้งระบบจังหวัด (Prefecture) และระบบเทศบาล (Municipality Government) ซึ่งได้นำไปสู่การลงมือทดลองถูก จนกระทั่งในระหว่าง ค.ศ.1868-1890 ระบบทั้งสองจึงได้รับการแก้ไขและปรับปรุงให้มั่นคง แม้จะไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงบ้างในระยะเวลาต่อมา แต่สาระสำคัญยังไม่เปลี่ยนจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ค.ศ.1945 สาระสำคัญดังกล่าว คือ เป็นระบบการปกครองท้องถิ่นที่รัฐบาลกลางมี

อำนาจและบทบาทมากกว่าส่วนท้องถิ่น ผู้ว่าราชการ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลกลาง จะเป็นผู้ควบคุม การบริหารทั้งหมดของจังหวัด งบประมาณของแต่ละ จังหวัดถูกกำหนดจากส่วนกลาง ส่วนนายกเทศมนตรี ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงท้องถิ่น ประชาชนใน เขตเทศบาลมีอำนาจและสิทธิต่างกันตามจำนวนภาษี ที่เสียและในทำนองเดียวกัน ผู้ควบคุมดูแลเมืองและ ชนบทก็คือข้าราชการส่วนกลาง ระบบเช่นนี้ได้มี นักวิชาการบางคนเรียกว่าเป็นการบริหารงานส่วน ภูมิภาคโดยรัฐบาลกลาง (ดวงจันทร์ เจริญเมือง และ คณะ, 2542, หน้า 2-3, 2-4 ภาคที่ 1 บทที่ 2) ดังนั้น การที่รัฐบาลเมจิประสบความสำเร็จในการปฏิรูป ประเทศ ฮิเดโอะ โคบายาชิ ได้กล่าวเอาไว้ว่า “การพิชิตความทันสมัย หมายถึงการพิชิต ตะวันตก” (Hisao Furukawa, 1995, p.2)

2.2 การรวมศูนย์อำนาจการปกครอง (centralization) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ค.ศ.1892-1910 ประวัติความเป็นมาของการสร้างความเป็น สมัยใหม่ที่น่ายินดีที่สุดในเอเชียคือ การดำเนินการ ปฏิรูปประเทศในรัชสมัยของจักรพรรดิเมจิ ซึ่งเป็นที่ รู้จักกันในชื่อ การฟื้นฟูเมจิ ซึ่งเริ่มขึ้นใน ค.ศ.1868 และการปฏิรูปเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ใน ค.ศ.1868 เช่นเดียวกัน ทั้งสองรัชกาลครอบคลุมช่วงเวลาว่าสี่ทศวรรษ โดย ทั้งสองประเทศพยายามที่จะปฏิรูปโครงสร้างต่างๆ ของสังคมโดยมีจุดประสงค์เพื่อหลีกเลี่ยงภัยคุกคาม จากจักรวรรดินิยมตะวันตก หากแต่ว่าหลังสิ้นสุด รัชกาลทั้งสอง ผลของกระบวนการสร้างความทันสมัย นั้นมีความแตกต่างกันอย่างมาก ในขณะที่ญี่ปุ่นได้รับ การเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับอำนาจตะวันตก ขณะที่

ไทยแม้ว่าจะมีความสำเร็จอันยิ่งใหญ่จากสถานะที่ เป็นความทันสมัยก็ตาม แต่ปรากฏว่าประเทศก็ยัง ต้องดิ้นรนเพื่อแสวงหาพันธมิตรเพื่อความอยู่รอด (Likhit Dhiravegin, 1988, pp.48-49) ปิยดา ชลวร ได้กล่าวเอาไว้ว่า คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงเวลา แห่งการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่างๆ ของโลก ในการ เปลี่ยนผ่านระหว่างรูปแบบดั้งเดิมไปเป็น รัฐบาลที่มี ขอบเขตที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ในประเทศไทยก็ ไม่มีข้อยกเว้น ตลอดจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอย่างยิ่งทศวรรษอันยาวนานของยุค 1890⁴ ไทยได้ประสบกับการปฏิรูปทางการเมืองรวมถึงการ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพื่อต่อต้านลัทธิอาณานิคมของ ยุโรปซึ่งขยายอำนาจไปทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเด็นนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อ สยามและปริมณฑลส่วนอื่นๆ ภายในประเทศ (Piyada Chonlawon, 2014, pp.527-528)

ลิขิต ธีรเวคิน ได้อธิบายเกี่ยวกับการปรับ เปลี่ยนโครงสร้างอำนาจการปกครองของญี่ปุ่น รวมทั้งไทยเอาไว้ดังนี้ ในทางการเมืองและการบริหาร ระบบการเมืองของรัฐบาลโทกูงวะ ถูกแบ่งออกเป็น ระบบศักดินาสวณกลาง ซึ่งมีรัฐบาลปกครองอยู่ที่ เอโดะ และมีระบบอื่น หรือแคว้นที่มีไคเมียวปกครอง เขตของตน อย่างไรก็ตามเจ้าผู้ปกครองแคว้นเหล่านี้ ล้วนอยู่ภายใต้กฎซันกิน โคไต (Sankin Kotai) หรือ ระบบการเข้าร่วม (Likhit Dhiravegin, 1988, pp.49) ซึ่งหมายถึงว่า ขนชั้นผู้ปกครองในท้องถิ่นต้อง เดินทางไปเข้าร่วมกับโชกุนหรือฟ้านักอยู่ในเอโดะ เป็นเวลาอย่างน้อยหกเดือน ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้ เป็นการสร้างเอกภาพในประเทศญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม ในความรู้สึกทางการเมืองและการบริหารเหล่านี้ได้

⁴ เกษม อุทยานิน (1965, pp.108116-) กล่าวว่า ตั้งแต่ ค.ศ.1891 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มนโยบายว่าจ้าง ชาวตะวันตกเข้ารับราชการ ตัวอย่างเช่น อังกฤษถูกว่าจ้างเป็นที่ปรึกษาทางการเงิน, เดนมาร์กให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำสงครามและ การทหาร, ญี่ปุ่นได้รับการว่าจ้างให้เป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการเกษตรและที่ดิน, ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม และญี่ปุ่นเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมาย ส่วนสหรัฐอเมริกาเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศ

กลายมาเป็นรากฐานสำหรับสมัยเมจิที่จะทำให้กลายเป็นการปกครองแบบรัฐชาติซึ่งได้ดำเนินการในภายหลัง

ในกรณีของประเทศไทย ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะขึ้นว่าราชการแผ่นดิน แม้ว่ากรุงเทพฯ จะมีอำนาจสูงสุด และมีเจ้านายหรือชนชั้นปกครองตนเองหรือกึ่งเมืองกึ่งจังหวัดก็ตาม แต่ก็มีความแตกต่างกันในระดับสองประเทศ กล่าวคือ การลดอำนาจทางการเมืองของผู้สำเร็จราชการแผ่นดินโทกูงวะสูงกว่าของรัฐบาลกรุงเทพฯ สืบเนื่องจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และความคิดของชนชั้นนำไทยภายใต้การปกครองที่กรุงเทพฯ จึงทำให้รัฐชาติไทยยังไม่เกิดขึ้น จนกระทั่งนโยบายการรวมศูนย์อำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งการสถาปนาวัฒนธรรมไทยแบบกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจ ซึ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่รัฐชาติที่ทันสมัยยิ่งขึ้น

ในขณะเดียวกันทางประเทศญี่ปุ่น ระบบการค้าและการสื่อสารรวมทั้งการคมนาคมขนส่ง ได้ส่งผลต่อประสิทธิภาพของผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย อย่างเช่น การสร้างทางหลวงโทไคโดะ (Tokaido) เชื่อมนครหลวงเกียวโตกับโตเกียว นอกจากนี้ยังมีระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและแบบการเงิน ส่งผลให้เอโดะมีประชากรมากถึงหนึ่งล้านคน ส่วนโอซาก้ามีประชากรสี่แสนคน และเกียวโตมีประชากรราวสามแสนคน การเพิ่มสูงขึ้นของประชากรล้วนเกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาบริบทของประเทศไทยแล้วจะเห็นว่า ในด้านเศรษฐกิจและสังคมก่อนยุคของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คนส่วนใหญ่ไม่ได้รู้หนังสือ มีเพียงไม่กี่คนที่ได้สัมผัสกับความคิดอื่นนอกเหนือจากพุทธศาสนา พราหมณ์ และวัฒนธรรมจีน เศรษฐกิจของประเทศส่วนใหญ่เป็น

สังคมเกษตรกรรม มีภาวะขาดกำลังคนที่มีคุณภาพในระบบราชการ หน่วยงานภาคส่วนย่อย ประกอบด้วยข้าราชการและพ่อค้าชาวจีนยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการปฏิรูป จะเห็นได้ชัดว่าสภาพก่อนที่ประเทศทั้งสองจะปฏิรูปนั้นมีความแตกต่างกัน ในช่วงก่อนสมัยเมจิได้พิสูจน์แล้วว่าการสนับสนุนงานของนักปฏิรูป การฟื้นฟูเมจิที่ประสบผล แต่ในของประเทศไทยนั้นช่วงก่อนการปฏิรูปกลับประสบกับอุปสรรค อันเนื่องมาจากการขาดบุคลากร รวมทั้งขาดการกำหนดกฎเกณฑ์ในระบบราชการที่ชัดเจน (Likhit Dhiravegin, 1988, pp.50)

ภายหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นใน ค.ศ.1887 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่ง พระยาฤทธิรงค์นุเคราะห์ เดินทางไปประจำที่กรุงโตเกียวใน ค.ศ.1899 โดยทรงกำชับให้ศึกษากองทัพเรือและกองทัพบกญี่ปุ่น รวมทั้งระบบการศึกษา รวมถึงโรงเรียนเทคนิค หอการค้าและระบบเทศบาล (Pensri Duke, 1985, p.123) ใน ค.ศ.1900 เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเยือนญี่ปุ่นเพื่อทรงศึกษาการปฏิรูปประเทศในรัฐบาลจักรพรรดิเมจิ หลังจากนั้น ค.ศ. 1902 เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้เสด็จกลับจากการศึกษาที่ประเทศอังกฤษ โดยทรงแนะที่ประเทศญี่ปุ่นเพื่อกระชับความสัมพันธ์ทางการทูต อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะทรงชื่นชมกับความสำเร็จของญี่ปุ่น แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังรักษาความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง (Pensri Duke, 1985)

3. การปรับรับแนวคิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของญี่ปุ่นในประเทศไทย

แม้ว่าทั้งไทยและญี่ปุ่นต่างได้รับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองมาจากประเทศโลก

ตะวันตกก็ตาม กระนั้นก็ยังปรากฏข้อมูลว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงนิยมแนวทางของตะวันตกฝ่ายเดียว หรือทรงนิยมมากที่สุด แม้ว่าจะมีการถกเถียงกันว่าการปฏิรูปประเทศไทยในสมัยของพระองค์จะได้รับแรงบันดาลใจ หรือใช้แบบอย่างจากตะวันตกมากที่สุดก็ตาม หัวข้อนี้ไม่ได้สนับสนุนความคิดว่าไทยปรับรับเอาแนวคิดของโลกตะวันตกมากที่สุด หากแต่จะสะท้อนให้เห็นว่าไทยได้ปรับรับเอาวัฒนธรรมในการปรับปรุงประเทศมาจากโลกตะวันออกจากญี่ปุ่นด้วยเช่นเดียวกัน

ก่อน ค.ศ.1887 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแสวงหาพันธมิตรเพื่อคานอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส ใน ค.ศ.1879 พระองค์จึงทรงติดต่อกับญี่ปุ่น ด้วยทรงทราบว่าญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการปรับปรุงประเทศ (สุรางค์ศรี ดันเสียงสม, 2528, หน้า 81) ซึ่งได้รับการตอบว่า ขณะนั้นญี่ปุ่นมีปัญหาที่จะแก้ไข สนธิสัญญาที่เสียสิทธิสภาพอาณาเขตให้แก่ประเทศตะวันตก แต่ก็มีความตั้งใจที่จะทำสัญญากับไทย (สุรางค์ศรี ดันเสียงสม, 2523, หน้า 48) หลังจากนั้น ก็ยังมีได้มีการทำสัญญากันจนกระทั่ง ค.ศ.1887 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชสาส์นไปยังจักรพรรดิเมจิ และได้กล่าวถึงเรื่องการทำสัญญาอีกครั้งหนึ่ง โดยมีความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นว่า “...เป็นความตั้งใจอย่างแท้จริงที่จะจัดความไม่เข้าใจกันระหว่างประเทศทั้งสองให้หมดไป...” และทรงแนะนำกรมหลวงเทววงศ์วโรปการว่า จะเป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยในการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย ใน

ค.ศ.1887 และอีก 10 ปีต่อมา ได้ทำสนธิสัญญาการเดินทางเรือพาณิชย์ใน ค.ศ.1897⁵ สนธิสัญญานี้ทำให้ไทยเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และอำนาจในการเก็บภาษี ดังความตอนหนึ่งของสัญญาว่า “...พนักงานกงสุลทั้งหลายนี้จะต้องมีเกียรติยศมีประโยชน์แลมีการยกเว้นทุกอย่าง ซึ่งให้มีอยู่จะได้ให้มีแก่กงสุลทั้งหลายของประเทศ ซึ่งโปรดให้ได้ประโยชน์อย่างยิ่ง...” (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, 2512, หน้า 120) และมีการเจรจาเพื่อขอผ่อนผันข้อเสียเปรียบของไทย ใน ค.ศ.1924 ความว่า “ตั้งแต่นี้สืบไปบรรดาคนในบังคับญี่ปุ่นก็ดี และบุคคลหรือองค์การ คณะหรือบริษัท หรือสมาคมทั้งหลายก็ดี ซึ่งสมควรอยู่ในความป้องกันของญี่ปุ่นในกรุงไทยนั้นต้องขึ้นอยู่ในอำนาจฝ่ายไทย” (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, 2512, หน้า 63)

ข้อความหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความนิยมวัฒนธรรมการเมืองการปกครองของญี่ปุ่นของชนชั้นนำไทยปรากฏอยู่ใน คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. 103 (พ.ศ.2427, ค.ศ.1884) (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 11) ดังความตอนหนึ่งว่า “...การที่จะรักษาบ้านเมืองให้พ้นภัยอันตราย ที่จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปกครองของบ้านเมืองอย่างมีอยู่ปัจจุบันนี้โดยทางยุติธรรมตามยุติธรรมของศัตภูมิ ต้องอาศัยความเปลี่ยนแปลงในทางทะนุบำรุงบ้านเมืองตามที่ “ญี่ปุ่น” ที่ได้เดินทางยุโรปมาแล้ว แลซึ่งประเทศทั้งปวงที่มี ศิวิไลซ์ นับว่าเป็นทางเดียวที่จะรักษาเมืองได้...” (เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน, 2516: 2)

⁵ หลังจากการเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีครั้งที่ 2 ค.ศ.1897 พบว่ารัฐบาลไทยได้รับรายงานเกี่ยวกับการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองของญี่ปุ่น ในเดือนกุมภาพันธ์-ตุลาคม ค.ศ.1899 ต่อมาใน ค.ศ.1900 ก็มีรายงานทูตสยามประจำกรุงญี่ปุ่นอีกชุด ในเดือนมีนาคม-เมษายน ค.ศ.1901-1902- และอีกฉบับ เป็นรายงานทูตประจำกรุงญี่ปุ่น ระหว่างเดือน สิงหาคม ค.ศ.1899-กรกฎาคม 1910 ตรงกับช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้กราบบังคมทูลต่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงแบบ อย่างการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการเมืองการปกครอง ของญี่ปุ่นอันที่ไทยควรจะนำมาใช้เป็นแบบอย่างดัง ความว่า “...แต่ญี่ปุ่นได้บำรุงความเจริญของบ้าน เมืองตามทางศิวิไลซ์มากก็มาก ยังหาได้รับอนุญาต ของยุโรปให้เข้าพวกถือกฎหมายไม่ แลญี่ปุ่นนั้นแต่ เดิมก็ได้คิดผิดไปในทางนี้เหมือนกัน ว่าควรจะมี แลได้รับไรต์ตามอินเตอร์เนชันแนลได้ มัวหลงอยู่จน เสียประโยชน์ไปมากที่คิดรอยวิงวอนขอตามนั้น แลได้เที่ยวขอแก้สัญญาในประเทศยุโรปแลขอ อำนาจตัดสินความวิวาทระหว่างสับเยกต์ต่าง ประเทศในเมืองและชาวญี่ปุ่น จนภายหลังรู้สึกตน จึงได้ คิดจัดแจงบ้านเมืองเปลี่ยนแปลง ขนบธรรมเนียม แลกฎหมายที่ชั่วให้คล้ายคลึงกับ ของยุโรป บัดนี้จึงพูดได้โดยเต็มกำลังว่า ควรจะมี ไรต์เสมอประเทศยุโรป แลยุโรปเดี๋ยวนี้นี้ก็ตั้งใจจะ ยอมให้ แต่ยังรอให้ ญี่ปุ่นทำกฎหมายสำเร็จ แลฝึกสอนคนที่ จะรักษากฎหมายนั้นได้แล้ว ญี่ปุ่น คงจะได้รับอินเตอร์เนชันแนลไรต์ในเร็วๆ นี้ไม่ต้อง สงสัยเลย แลไทยที่จะได้รับไรต์อันนี้ฉันใด ก็ต้อง จัดแจงบำรุงการแผ่นดิน รักษาผลประโยชน์ แล ราชฐานในพระราชอาณาเขตให้เจริญขึ้นตามสมัย กาล แลให้เป็นทีที่เชื่อถือแก่ชาวยุโรปดังญี่ปุ่นได้ จัดการมาแล้ว ชาตินี้ยุโรปทั้งปวงก็จะต้องยอมให้ ไทยได้ผลประโยชน์เสมอชาติญี่ปุ่นนั้นบ้าง ความ เจริญอันนี้จะเป็นการป้องกันกรุงสยามได้ด้วย...” (เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน, 2516: 16-17)

“...จะต้องจัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลง พระราชประเพณีของเก่าให้เป็นประเพณีถา คอนสติติวชันใหม่ตามทางชาวยุโรป ถ้าให้ใกล้ทาง ยุโรปที่สุดที่จะเป็นไปได้ เหมือนดังญี่ปุ่นซึ่งประเทศ

เดียวในตะวันออกที่ได้เดินในทางยุโรปมาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ ละเอียดขึ้นไปอีกว่า ทางที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบ บังคมพระกรุณาว่าเป็นคอนสติติวชันยุโรปนั้น หาได้ประสงค์ที่จะให้มีปาลิเมนต์ในเวลานี้ไม่...” (เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน, 2510: 21-22)

วัฒนธรรมการเมืองแบบญี่ปุ่นได้เข้ามามี บทบาทในประเทศไทยหลายด้านด้วยกัน ประกอบ ด้วย ด้านการศึกษา ด้านการทหาร ด้านการเกษตร (อุตสาหกรรมฝ้ายและไหม) และด้านกฎหมาย สินค้า ที่ไทยนำเข้าจากญี่ปุ่นมีความหลากหลายอาทิ เครื่องกระป๋อง ชา น้ำตาล เครื่องเทศ ถ่านหิน ทองแดง แร่ธาตุ เสื้อผ้า เครื่องไฟฟ้า และเคมีภัณฑ์ ส่วนสินค้าของไทยอาทิ ฝ้าย ไหม ไม้ และเขาสัตว์ (เพ็ญศรี ตึก, 2554, หน้า 98-106) อย่างไรก็ตาม การ ขยายอำนาจทางการค้าและอิทธิพลของญี่ปุ่นทำให้ มหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศส และรัสเซีย ไม่สบายใจนัก ฝรั่งเศสเป็นคู่แข่งกับอังกฤษ ในดิน แดนตะวันออกไกล ในขณะที่ด้วยกันรัสเซียก็เป็นคู่แข่ง ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียของจีน และเกาหลี ดังนั้น เมื่อ อังกฤษและญี่ปุ่นลงไปในสนธิสัญญาพันธมิตร ค.ศ. 1902 การทำสัญญาดังกล่าวนี้นี้มีนัยแสดงให้เห็นถึง การแสดงบทบาทรวมทั้งการแข่งขันทางอำนาจด้วย การว่าจ้างนายโทคิชิ มาซาโอะ (พรพรรณ ทองตัน, 2558) ที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายได้สร้างความ วิตกกังวลของฝรั่งเศส นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังว่าจ้าง ผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงไหมเข้ามาดูแลในภาคตะวันออก เฉียงเหนือของไทย ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส (ธีระ นุชเปี่ยม, 2559, หน้า 169)

ข้อความตอนหนึ่งของอัครราชทูตฝรั่งเศส ประจำกรุงเทพฯ ได้รายงานเกี่ยวกับอิทธิพลของ ญี่ปุ่นต่อไทย มีใจความว่า “การนำเอาญี่ปุ่น

พันธมิตรของตนเข้ามาในประเทศไทย เป็นฝีมืออันชาญฉลาดของอังกฤษ เป็นที่แน่ชัดว่า อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และไทย มีความคิดเดียวกัน คือ การทำลายล้างฝรั่งเศสในภาคตะวันออกเฉียงและแบ่งแยกอาณานิคมฝรั่งเศส” (เพ็ญศรี ดูก, 2554, หน้า 109) การดำเนินการเพื่อสถาปนาความสัมพันธ์และปรับปรุงข้อกฎหมายระหว่างประเทศที่กล่าวไปนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะปรับรับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองของญี่ปุ่นอย่างชัดเจนซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อต่อไป

3.1 การปรับรับวัฒนธรรมทางการศึกษา

เมื่อได้มีการสถาปนาความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการใน ค.ศ.1887 แล้ว ภารกิจแรกที่รัฐบาลไทยต้องดำเนินการคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งคณะผู้แทนไทยไปทำการศึกษารูปแบบการศึกษาของญี่ปุ่นในระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับมหาวิทยาลัย ภารกิจดังกล่าวเป็นคำสั่งที่เป็นความสนใจเป็นพิเศษของพระองค์ เกี่ยวกับการประถมศึกษา หลักสูตร สถิติ ปัญหาทางการศึกษาค่านิยม ธรรมเนียม และรูปแบบการสอน และเป็นที่น่าเสียดายที่จุดมุ่งหมายของระบบการศึกษาของญี่ปุ่นไม่สอดคล้องกับระบบการศึกษาของไทย ภารกิจดังกล่าวจึงไม่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากความคาดหวัง (Pensri Duke, 1985, p.124) ใน ค.ศ.1902 พระองค์ได้ส่งผู้ตรวจการศึกษาไปยังประเทศญี่ปุ่นอีกครั้งเพื่อศึกษาระบบการศึกษาญี่ปุ่น และเป็นที่น่าเสียดายที่ภารกิจนี้ต้องเผชิญกับอุปสรรค ด้วยปัญหาสำคัญคือ 1) หนังสือแบบเรียนทั้งหมดเขียนเป็นภาษาญี่ปุ่น ในขณะที่มีล่ามแต่ก็ไม่เป็นการสะดวก 2) มีระบบการศึกษาที่ดีในระยะเวลาอันสั้น (Pensri Duke, 1985) อย่างไรก็ตามในการเดินทางของคณะผู้แทนตรวจการศึกษาในครั้งนี้ประสบความสำเร็จมากกว่าครั้งแรก ในเวลาต่อมาการปฏิรูปแผนการ

ศึกษาของไทยภายหลังได้รับการสนับสนุนจากประเทศญี่ปุ่น ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับระบบการศึกษาญี่ปุ่นเพื่อการพัฒนาประเทศของไทยปรากฏอยู่ในโครงสร้างอาชีวศึกษา (แน่งน้อย ติตติรานนท์, 2519, หน้า 127-128) ที่มีอิทธิพลสืบต่อมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน ค.ศ.1904 รัฐบาลได้มีการจัดตั้งโรงเรียนราชนิติ ก่อตั้งโดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เพื่อให้บุตรหลานของข้าราชการบริพารได้เล่าเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมวิชาชีพ และรัฐบาลได้มีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาชาวญี่ปุ่นประกอบด้วย นางเท็ตสึ ยาสึอิ, นางโคโนะ คิโยะ และนางนากาจิมะ โทมิ โดยนางเท็ตสึ ยาสึอิ เป็นบัณฑิตจบใหม่จากประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ในขณะที่นางโคโนะ เป็นครูสอนศิลปะ สอนวาดภาพ และงานเย็บปักถักร้อย ส่วนนางนากาจิมะสอนเกี่ยวกับการพับกระดาษและการจัดดอกไม้ (Pensri Duke, 1985)

3.2 การปรับรับวัฒนธรรมด้านการเกษตร

ในด้านการเกษตรรัฐบาลญี่ปุ่นได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมากรุงเทพฯ พร้อมกับอุปกรณ์ที่ทันสมัยเพื่อสอนวิธีทำการเกษตรแบบใหม่ ใน ค.ศ.1898 ญี่ปุ่นได้ส่งมอบหีบผาน (เครื่องมือขุด) ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ให้กับรัฐบาลไทยเพื่อทำการทดลอง โดยรัฐบาลไทยได้ทดลองในเมืองธัญบุรีและดูเหมือนว่าเครื่องไถของญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพมากกว่าของไทยในบางด้าน นายโทคิชิ มาซาโอะ ที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายของรัฐบาลไทยผู้ได้มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้ชาวญี่ปุ่นเข้ามาทำการเกษตรในประเทศไทย (Pensri Duke, 1985, p.125) นายมาซาโอะได้ขอที่ดินจากรัฐบาลจำนวน 50,000 ไร่เพื่อการปลูกฝ้าย หลังจากการเจรจากับรัฐบาลไทยที่ดิน

ดังกล่าวลดพื้นที่ออกเป็น 5 ส่วน ภายหลังที่นายมาซาโอะกลับญี่ปุ่น เขาได้ชักชวนชาวญี่ปุ่นที่ร่ำรวยให้มาลงทุนในกิจการฝ้ายในไทย แต่กลับไม่ได้รับการตอบรับที่ดี อย่างไรก็ตามเขาพยายามอีกครั้งโดยการโฆษณาในหนังสือพิมพ์ ซึ่งนำไปสู่การดึงดูดให้เกิดความสนใจของ ๗๗ คน ทานโคมุระ จูทาโร่ รัฐมนตรีต่างประเทศญี่ปุ่น และรัฐบาลญี่ปุ่นได้มีการส่งผู้เชี่ยวชาญไปสำรวจสภาพโดยทั่วไปของการปลูกฝ้ายในประเทศไทย โดยเชื่อมั่นว่าคณะผู้แทนได้รายงานว่าไม่น่าลงทุนในโครงการนี้เลยเพราะนายมาซาโอะไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร (Pensri Duke, 1985)

3.3 การปรับตัววัฒนธรรมอุตสาหกรรมไหมและการทอผ้า

ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นที่มีผลต่อกิจการไหมในประเทศเริ่มต้นอย่างเป็นทางการใน ค.ศ.1902 (พ.ศ.2445) รัฐบาลได้จัดตั้งกรมช่างไหม หรือกรมเพาะปลูกขึ้นกับกระทรวงการเกษตรและพาณิชย์ สืบเนื่องจากชาวญี่ปุ่น 2 คนได้คือ นายวาตานาเบะ และอุเอโนะ ได้เดินทางมายังภาคอีสานของไทย และได้พบว่า อุตสาหกรรมการเลี้ยงไหมของไทย ซึ่งทำกันเป็นอุตสาหกรรมพื้นบ้านในภูมิภาคนั้น หากได้รับการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น จะกลายเป็นอุตสาหกรรมหลักสำคัญได้ โดยมีรายงานว่า “...ดินแดนแถบโคราชนั้น ฝรั่งเศสเคยอยากได้จนน้ำลายไหลมานานแล้ว ถ้าฝรั่งเศสยึดครองดินแดนแถบนี้ได้ แผนการที่จะยึดเอาดินแดนประเทศอื่นในเอเชียของฝรั่งเศสจะเป็นจริงเร็วขึ้น...” ทั้งนี้รัฐบาลญี่ปุ่นจึงส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการเลี้ยงไหมมายังประเทศไทยเพื่อหวังจะสกัดกั้นการเคลื่อนไหวของฝรั่งเศส กิจการไหมของไทยที่ได้รับการช่วยเหลือทางวิชาการแบบญี่ปุ่นดำเนินมา

ตั้งแต่ ค.ศ.1902 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 กิจการดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จดังเป้าหมาย จึงยุบเลิกกรมช่างไหมไป แต่คงไว้ซึ่งโรงเรียนเลี้ยงไหม และได้พัฒนาขึ้นเป็นโรงเรียนเพาะปลูก จนกระทั่งได้รับการจัดตั้งเป็น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปัจจุบัน (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 149-150)

นโยบายการส่งเสริมการผลิตและลักษณะการผลิตไหมในประเทศไทยในระยะแรกระหว่าง ค.ศ. 1901- 1913 มีปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในประเทศไทย (จารุพิชญ์ เรื่อง สุวรรณ, 2535) โดยเฉพาะพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาล กล่าวคือ รัฐบาลญี่ปุ่นได้มีส่วนในการให้ความช่วยเหลือ นายมันจิโระ อินางาคิ (Manjiro Inagaki) เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยคนแรก โดย ค.ศ.1873 ได้ยื่นหนังสือถึงรัฐบาลญี่ปุ่นให้ทำสัญญาทางไมตรี⁶ และการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ค.ศ.1897...” (โยชิโกะ ทาชิฮารุ, 2525, หน้า 5) โดยมีเจตจำนงเพื่อรักษาดุลอำนาจในประเทศแถบเอเชียและเตรียมกลไกของการรักษาดุลอำนาจให้พร้อม ภายใต้จุดมุ่งหมายของสมาคมเอเชียที่ว่า ต้องรักษาเอกราชของประเทศไทย เกาหลี และจีนเอาไว้ โดยมีเจตนารมณ์สำคัญคือ “...ทำให้การปฏิรูปการปกครองภายในเมืองไทยรวมทั้งกิจการอื่นๆ เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชมีพื้นฐานที่มั่นคงตลอดไปเพื่อเป็นตัวจักรสำคัญอันหนึ่งในการรักษาคุณภาพของอำนาจในเอเชีย...” (โยชิโกะ ทาชิฮารุ, 2525, หน้า 4) ซึ่งนอกเหนือจากด้านเศรษฐกิจที่ทางการญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือไทยแล้วยังมีด้านกฎหมายที่นายอินางาคิ ได้ส่ง นายโทคิชิ มาซาโอะ ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นเข้ามาปฏิบัติงานในไทยด้านการปฏิรูปการ

⁶ วันที่ 26 กันยายน 1887 กรมหลวงเทเวศร์วัชรการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ลงพระนามใน “หนังสือปฏิญญาว่าด้วยทางพระราชไมตรีและการค้าขายในระหว่างประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่น”

ปกครอง ซึ่งประสบผลสำเร็จในการชักชวนให้รัฐบาลไทยหันมาพัฒนาอุตสาหกรรมแบบญี่ปุ่น โดยเน้น “การผลิตไหม” ซึ่งนำไปสู่การว่าจ้าง นายคาเมทาโร โทยามะ⁷ ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาทำงานในไทย

ข้อสังเกตสำคัญเกี่ยวกับการปรับปรุงกิจการเลี้ยงไหมในประเทศไทยคือ รัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับตัวอย่างอันสำคัญที่นำไปสู่ปัจจัยในการส่งเสริมการเลี้ยงหม่อนไหมในประเทศไทยจากรัฐบาลจักรพรรดิเมจิ ซึ่งไทยเริ่มทำการปรับปรุงประเทศให้ก้าวหน้าทั้งการเมือง เศรษฐกิจและสังคม และในขณะเดียวกันประเทศญี่ปุ่นสมัยจักรพรรดิเมจิ⁸ (ค.ศ.1868 - 1912) พระองค์ได้ปรับปรุงประเทศเช่นเดียวกัน โดยอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยเร่งความเจริญเติบโตในอุตสาหกรรมญี่ปุ่นคือ อุตสาหกรรมไหม ซึ่งรัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ถือเอาเป็นแบบอย่างที่สำคัญ

เมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศใน ค.ศ.1854 สินค้าส่งออกที่สำคัญของญี่ปุ่นคือไหมดิบและสินค้าไหม ซึ่งชาวญี่ปุ่นที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการปฏิบัติอุตสาหกรรมในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิที่เข้ามาในไทย ได้เล็งเห็นว่า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของคนไทยนั้น ทำกันอย่างกระจัดกระจาย นายมันจิโร อินางาคิ ได้กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) มีความตอนหนึ่งว่า “...เส้นไหมของไทยคุณภาพไม่ดี ใช้ได้แต่ในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ถ้ามักการทำให้การผลิตไหมแพร่หลายออกไป และ

ปรับปรุงวิธีการผลิตไหมให้ดีขึ้น ในไม่ช้า ไหมจะกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย...” (หจข., กส.13/31 กระทรวงเกษตรจาง มร.โตยามะชาวญี่ปุ่น ตรวจการทำไหม) อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ผลของการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญจากญี่ปุ่นเข้ามาดูแลเรื่องการผลิตไหมในไทยพบว่า 1) ไทยต้องการดึงเอาญี่ปุ่นเข้ามาถ่วงดุลอำนาจกับฝรั่งเศส ซึ่งกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กราบทูลต่อรัชกาลที่ 5 ถึงความสำคัญในการทำการเจรจากับญี่ปุ่น มีใจความตอนหนึ่งว่า “...สัญญาที่ญี่ปุ่นทำกับอังกฤษนี้ เป็นสัญญาที่สำคัญมาก แม้ว่าจะไม่เกี่ยวกับเมืองไทยโดยตรง แต่ก็เกี่ยวโดยทางอ้อม อันเป็นข้างฝ่ายดีได้อย่างหนึ่ง แต่สัญญานี้เป็นสัญญาที่ทำเพื่อขัดขวางผลประโยชน์ของรัสเซียและฝรั่งเศสโดยตรง สองชาตินั้นยอมไม่เป็นที่พอใจ เพราะฉะนั้น เมื่อตั้งเป็นปัญหาว่าเมื่อสองชาตินั้นได้ทราบสัญญาที่อังกฤษทำกับญี่ปุ่น จะทำประการใด ก็แลเห็นมีทางข้างเสียอย่างหนึ่งคือ ถ้ารัสเซียจะรุกรานจีนเข้าไปทางโน้น และฝรั่งเศสรุกไทยเข้าทางนี้เพื่อแก้แค้น สัญญาที่สองชาติทำต่อกันจะเป็นได้หรือไม่...” (หจข., ร.5 ต.6/9 สัญญาระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่น หนังสือกรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ดังนั้นการมีสัมพันธภาพทางไมตรีกับรัฐบาลญี่ปุ่นจึงนับเป็นความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยที่รับเอาตัวอย่างการพัฒนาประเทศจากรัฐบาลญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ ซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งต่ออุตสาหกรรมไหม โดยปรากฏว่ามีการ

⁷ เมื่อได้รับการว่าจ้างใน ค.ศ.1901 นายคาเมทาโร โทยามะ ได้เดินทางเข้าไปสำรวจสภาพทั่วไปของการผลิตไหมของประชาชนตามหัวเมืองต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อจะได้ทราบว่า หัวเมืองใดที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทำกันมากน้อยเพียงใด ไหมพันธุ์อะไร เครื่องมืออุปกรณ์มีอะไรบ้าง

⁸ Meiji Restoration หรือ Meiji Reform หรือ Meiji Revolution (Horie Hideichi, 1952, pp.2334-) เกิดขึ้นในขณะเดียวกันกับสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ระหว่าง ค.ศ.1868 - 1912 ในส่วนของรัชกาลที่ 5 ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1868-1910- จักรพรรดิเมจิครองราชย์ถึง ค.ศ.1912 มากกว่ารัชกาลที่ 5 เพียง 2 ปี

ตั้งกองช่างไหมในหัวเมืองอีสานดังนี้ 1) นครราชสีมา 2) บุรีรัมย์ 3) รัตนบุรี 4) พุทไธสง 5) สุวรรณภูมิ และ 6) พัทธภูมิพิสัย และปรากฏว่า ระหว่าง พ.ศ.1901-1913⁹ (สมัยรัชกาลที่ 5 และ 6) มูลค่าการส่งออกไหมได้เพิ่มขึ้นทุกปี มีกลุ่มพ่อค้าชาวจีนเข้ามามีบทบาทรับซื้อไหมจากชาวบ้าน ส่วนระหว่าง ค.ศ. 1914 ถึง ค.ศ.1936 มูลค่าการส่งออกมีทั้งเพิ่มขึ้นและลดลงไม่แน่นอน

การปรับปรุงคุณภาพไหมของไทย ญี่ปุ่นถือเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จด้านการผลิตไหม คุณภาพดี เจริญก้าวหน้ากว่าฝรั่งเศสและอิตาลี ช่วงเวลาตั้งแต่ ค.ศ.1868 จนถึง ค.ศ.1882 มูลค่าเส้นไหมและสินค้าจำพวกไหมของญี่ปุ่นมีมูลค่าถึง 141,556,515 เยน คิดเป็นมูลค่าสินค้าส่งออก 46% ของสินค้าทั้งหมด และตั้งแต่ ค.ศ.1906-1910 เส้นไหมของญี่ปุ่นและสินค้าก้าวขึ้นเป็นอันดับหนึ่งของโลก ปริมาณเส้นไหมของญี่ปุ่นที่ส่งออกมีมากกว่าเส้นไหมของจีนซึ่งส่งออกไหมดิบออกสู่ตลาดโลกมากที่สุดเวลานั้น ดังนั้นการปฏิวัติอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นนั้น อุตสาหกรรมไหมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการขับเคลื่อนนั่นเอง (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 183) ค.ศ. 1900 นายวาตานาเบ และนายอุเอโน ได้เดินทางเข้ามาในภาคอีสานของไทยเพื่อสำรวจกิจการเลี้ยงไหม ในหนังสือรายงานระบุว่า ไทยควรจะทำตามแบบญี่ปุ่น โดยให้รัฐบาลเป็นแกนนำ และให้โคราชเป็นศูนย์กลางการเลี้ยงไหม เป็นสถานเพาะเลี้ยงตัวอย่าง สร้างโรงงานตัวอย่าง และส่งผู้เชี่ยวชาญไปจัดการฝึกอบรม ปรับปรุงคุณภาพไหม ให้ความรู้เรื่องโรคติดต่อของไหม ปรับปรุงอุปกรณ์การเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหม และหากรัฐบาลไทยทำได้ ในรายงานยังระบุเพิ่มเติมว่า การเลี้ยงไหมจะกลายเป็นอุตสาหกรรมใน

ครอบครัวที่ใหญ่และสำคัญมากในภาคอีสานของไทย และจะช่วยเพิ่มการส่งออกให้มากขึ้น นำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศ ทำให้รัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันรุ่งเรือง (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 184) โดยหนังสือรายงานฉบับนี้ได้แนะนำให้ไทยใช้ “นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรม” และ “หลักการเส้นไหม” ตามแบบญี่ปุ่นสมัยรัฐบาลเมจิ

หากพิจารณาเกี่ยวกับการปรับรับเอาวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่นด้านการเลี้ยงไหมแบบญี่ปุ่นมาปรับใช้ในประเทศไทยแล้ว จะเห็นได้ว่า ในขณะที่ชาวญี่ปุ่นมีประสบการณ์ในการเพาะพันธุ์ไหมและหนอนไหม ญี่ปุ่นเป็นหนึ่งในประเทศที่มีการส่งออกไหมที่มีชื่อเสียงมากที่สุด ค.ศ.1902 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ส่ง ดร.คาเมทาโร โทยามะ ซึ่งเป็นอาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว เข้ามาเป็นที่ปรึกษาการเลี้ยงไหม และได้ร่างโครงการและรายชื่ออุปกรณ์ที่จำเป็นในการทดลองเลี้ยงไหมขึ้น มีการร้องขอให้ตั้งสถานทดลองทางการเกษตรแบบญี่ปุ่น โดยมีภาระหน้าที่สองประการคือ สอนว่าวิทยาการสมัยใหม่มีประโยชน์อย่างไรต่อการเกษตร และทำหน้าที่โรงเรียนทางการเกษตร ทั้งยังจัดสร้างสหกรณ์พันธุ์พืช ปุ๋ย เครื่องมือเครื่องใช้ และการส่งผลิตผลการเกษตรออกสู่ท้องตลาด สถานทดลองทางการเกษตรที่จัดตั้งขึ้นมีลักษณะแบบเดียวกันกับญี่ปุ่นคือ 1) เผยแพร่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์การเกษตร เช่นเรื่องเกี่ยวกับที่ดิน ปุ๋ย การเพาะพันธุ์ ชีววิทยา การทดลองเลี้ยงไหม และการเกษตรกรรมแบบอื่นๆ เป็นต้น 2) จัดวิธีบริหารสวนเพาะปลูกอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ของราษฎร และ 3) นำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาเพิ่มผลผลิตในการเลี้ยงไหม และการเกษตรอื่นๆ เป็นต้น (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 188)

⁹ ภายหลังจาก ค.ศ.1913 รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้หันไปส่งเสริมนโยบายกิจการอื่น ทำให้กองช่างไหมได้ถูกล้มเลิกไป

นายโทยามะ ได้เดินทางไปศึกษาพันธุ์ หนอนไหมที่มณฑลนครราชสีมาซึ่งเป็นศูนย์กลางของ อุตสาหกรรมผ้าไหม เขาได้แนะนำให้รัฐบาลไทย ปรับปรุงวัฒนธรรมไหม โดยเสนอให้มีการปฏิสนธิ ระหว่างหนอนไหมของไทยและหนอนไหมของ ญี่ปุ่น และได้ขอให้รัฐบาลไทยว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญผ้า ไหมของประเทศญี่ปุ่นมาช่วยเขาประกอบด้วย นายฮิโอะโนะซุเกะ โยโกตะ (Hionosuke Yokota), นายโทชิสุระ มิชิม่า (Toshitsura Michima), นายโยโซโจโร่ ทาคาโนะ (Yosojoro Takano) และ นายเซนดุกะ ฮะซะนะ (Zenduke Hasana) นอกจากนี้ยังได้ให้คำปรึกษาแนะนำแก่รัฐบาลไทยในการ แสวงหานักเรียนที่มีความคิดสร้างสรรค์เพื่อมาศึกษา วัฒนธรรมไหมโดยมีเงื่อนไขว่า เมื่อจบการศึกษาแล้ว จะได้รับการยอมรับว่าเป็นข้าราชการ นายโทยะมะ ได้สั่งซื้อเครื่องมือจากประเทศญี่ปุ่นน้ำหนัก 2,400 ตัน เพื่อนำมาปรับปรุงการผลิตผ้าไหมไทย (Pensri Duke, 1985, p.125) โดยใน ค.ศ.1904 ได้มีการตั้ง กรมช่างไหมขึ้น โดยมีเป้าหมายในการฝึกอบรมคน ไทยเพื่อการส่งออกไหมของญี่ปุ่น ปีเดียวกันนายโทยะมะได้ลาออกจากตำแหน่ง เขาถือเป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านอุตสาหกรรมไหมคนแรกของประเทศไทย และ ปฏิบัติงานได้เต็มกำลังความสามารถ เดือนมิถุนายน ค.ศ.1904 ภายใต้อำนาจของนายอินางาคิ การมี โรงเรียนสอนการผลิตผ้าไหมในรัฐบาลไทยได้ประสบความสำเร็จอย่างมาก ทั้งยังได้มีการขยายหลักสูตร การทอผ้าไหมไปยังพื้นที่ภาคอีสานด้วย ทั้งนี้ล้วนเกิด จากการให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีของผู้เชี่ยวชาญ ชาวญี่ปุ่น

ผลของการฝึกวิชาการเพาะเลี้ยงไหมโดย ชาวญี่ปุ่นให้กับชาวไทย ปรากฏว่าสามารถผลิต รังไหมได้จำนวน 1,975 กิโลกรัมใน ค.ศ.1905 จากนั้นก็ผลิตเส้นไหมได้ 80 กิโลกรัม รังไหมเพิ่มเป็น

2,782 กิโลกรัมใน ค.ศ.1907 (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 197) สำหรับวิชาที่อบรมให้กับชาวไทยประกอบไป ด้วย การเพาะปลูกต้นหม่อน การเลี้ยงตัวไหม การทำ เส้นไหม เกษตรศาสตร์ และได้มีการเปิดหลักสูตร พิเศษการทอผ้าด้วย มีการเปิดรับราษฎรทั่วไปให้เข้า รับการฝึกอบรมเพื่อเผยแพร่ความรู้ให้เป็นวงกว้าง ต่อมาได้เปิดสาขาต่างๆ ตามริมแม่น้ำมูล และ ส่งผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกรมช่างไหมที่ กรุงเทพฯ ไปเป็นหัวหน้าสาขาทั้งในโคราช และ บุรีรัมย์ ปรากฏว่าใน ค.ศ.1908 มีผู้เข้ารับการอบรม ถึง 581 คน และสำเร็จ 399 คน รัฐบาลได้แจกจ่าย เครื่องสาวไหมแบบญี่ปุ่นจำนวน 234 เครื่อง นอกจากนี้พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ยังได้เสด็จ สังเกตการณ์ในแถบหัวเมืองอีสานใน ค.ศ.1909 ด้วย (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 197) ใน ค.ศ.1906 หลังจาก โทยามากลับญี่ปุ่น เขาได้เขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับ พันธุ์ไหม ต่อมา ค.ศ.1915 และได้รับรางวัลจากราชบัณฑิตยสถานแห่งประเทศไทย (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 201-204) จุดจบของกรมช่างไหมยุติลงอย่าง เป็นทางการ ใน ค.ศ.1913 อันเนื่องมาจากสาเหตุที่ ฝนตกน้อย ใบต้นหม่อนจึงไม่ค่อยมี และยังมีโรคตัว ไหมระบาดอีก พันธุ์ไหมที่แจกจ่ายให้กับราษฎรก็ตาย ไปครึ่งต่อครึ่ง ชาวญี่ปุ่นรุ่นสุดท้ายคือ โยโกตะ และ อิซูกะ คาเมคิชิ (Iizuka Kamekichi) ได้เดินทางกลับ ญี่ปุ่น จากนั้นทางการจึงได้ประกาศปิดสถานทดลอง เลี้ยงไหมรวมทั้งสาขาทุกแห่ง ด้วยเหตุที่มีโรคตัวไหม ระบาดและไม่คุ้มค่ากับงบประมาณ (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 206) ภายหลังจากนั้น 60 ปี องค์การการให้ ความร่วมมือระหว่างประเทศญี่ปุ่นได้รับการร้องขอ จากรัฐบาลไทย ในเรื่องความร่วมมือทางด้านการ พัฒนาการเลี้ยงไหมอีกครั้ง โดยญี่ปุ่นได้จัดตั้ง ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเลี้ยงไหมขึ้นที่โคราช ใน ค.ศ. 1969 คณะสำรวจชาวญี่ปุ่นที่เดินทางไปสำรวจแถบ

เมืองพินาย ค้นพบว่า ยังมีเครื่องสาวไหมที่เลียนแบบของญี่ปุ่นอยู่ประมาณ 4-5 เครื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แม้จะมีการล้มเลิกกรรมช่างไหมในต้นรัชกาลที่ 6 แต่ยังคงมีการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือสาวไหมของญี่ปุ่นมาจนถึงทศวรรษ 1960

3.4 การปรับตัววัฒนธรรมทางการทหาร

แม้ว่ากิจการด้านการทหารของประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้รับเอาแนวความคิดในการปรับตัววัฒนธรรมทางการทหารจากเยอรมัน อังกฤษและเดนมาร์ก อย่างไรก็ตามปรากฏว่า รัฐบาลได้ส่งนักเรียนไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการทหารในประเทศญี่ปุ่น ด้วยเหตุผลที่ค่าใช้จ่ายในญี่ปุ่นประหยัดกว่า โดยมีการส่งนักเรียนไปเรียนที่ญี่ปุ่นปีละ 6 คน (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2520, หน้า 64) ใน ค.ศ.1905 ได้ส่งนักเรียนเพิ่มเป็น 8 คน แต่ญี่ปุ่นไม่ให้นักเรียนไทยเรียนในโรงเรียนทหารเรือ โดยให้อยู่ในความดูแลของโรงเรียนเตรียมทหารเรือเท่านั้น เนื่องจากเกรงว่าจีนจะเอาเป็นแบบอย่าง สาเหตุที่ต้องล้มเลิกการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการทหารที่ญี่ปุ่น ก็เนื่องด้วย รัฐบาลญี่ปุ่นได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยซื้ออาวุธจากญี่ปุ่น ทั้งยังจะต้องรับชาวญี่ปุ่นให้เข้ารับราชการในกระทรวงทหารเรือแทนชาวเดนมาร์ก หลังจากนั้นรัฐบาลจึงได้หันไปส่งนักเรียนให้ไปเล่าเรียนวิชาการทหารที่ประเทศเยอรมันแทน นอกเหนือจากกิจการทหารเรือแล้ว รัฐบาลยังได้ส่งนักเรียนไปดูกิจการทหารบกด้วย ใน ค.ศ.1906 รัฐบาลไทยได้ส่งคณะผู้แทนไปเรียนวิชาการทหาร โดยประกอบไปด้วยวิธีการจัดการทหาร ลักษณะการเกณฑ์ทหาร วิธีคัดเลือกคนเป็นทหาร และเครื่องหมายทางทหาร การส่งนักเรียนไปญี่ปุ่นครั้งนี้เกิดจากความนิยมต่อชัยชนะที่ญี่ปุ่นมีต่อ

รัสเซียในสงคราม ค.ศ.1905 (ฉลอง สุนทรวาณิชย์, 2516)

อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยได้ส่งนักเรียนทหารเรือไปฝึกฝนหาความรู้เพิ่มเติมที่ประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ.1911 เพื่อศึกษาการทดลองกระสุนตอร์ปิโด ญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรมทางการทหารของไทย คือ เป็นแหล่งผลิตอาวุธ¹⁰ และต่อเรือซึ่งมีบริษัทคาซากิ เป็นบริษัทที่รัฐบาลไทยลงทุนด้วย ทั้งยังทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกแก่รัฐบาลไทยในการส่งนักเรียนไปศึกษาดูงานร่วมกับรัฐบาลญี่ปุ่น เรือหลวงส่วนใหญ่ของรัฐบาลรัชกาลที่ 5-6 ต่อที่เรือคาซากิ คน (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2520, หน้า 66) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การปรับตัววัฒนธรรมทางการทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย ปรากฏว่า กิจการทางด้านทหารบกมีบทบาทมากกว่าทหารเรือ ด้วยเหตุที่นักเรียนไทยได้เข้าเรียนในโรงเรียนทหารบกของญี่ปุ่น ทั้งยังส่งคณะผู้แทนไปตรวจดูกิจการทางทหารบกของญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2520, หน้า 68)

การว่าจ้างชาวญี่ปุ่นในแขนงสาขาวิชาต่างๆ ของรัฐบาลไทยเริ่มต้นขึ้นใน ค.ศ.1891 หลังการเจรจาสนธิสัญญาฉบับแรกกับญี่ปุ่น ค.ศ.1897 กระทรวงธรรมการของไทยมีหนังสือแจ้งไปยังกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่น โดยสาระสำคัญของหนังสือแจ้งความประสงค์ที่จะขอจ้างจิตรกร 1 คน ช่างแกะสลัก 2 คน รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้ส่งนายโอยามา เค็นคิชิ (Oyama Kenkichi) ซึ่งเป็นจิตรกร และนายชิมาซากิ เซ็นโรคุ (Shimasaki Senroku) และอิโต คินโนซึกะ (Ito Kinnosuke) เป็นช่างแกะสลัก

¹⁰ หลังจากการสถาปนาความสัมพันธ์ใน ค.ศ.1887 รัฐบาลไทยเริ่มสั่งซื้ออาวุธทางทหารจากรัฐบาลญี่ปุ่นใน ค.ศ.1888 ประกอบด้วย อาวุธปืน ปืนเล็ก อะไหล่สำหรับปืน กระบี่ โดยมีบริษัทมิซึซึ เป็นผู้ขายอาวุธ

รวม 3 คน โดยส่งมาในเดือนกันยายน ค.ศ.1892 ต่อมา ค.ศ.1898 ก็ได้ว่าจ้าง นายโอยามา ชูโซ (Oyama Shuzo) และนาย ทายามา คูอิชิ (Tayama Kuichi) เข้ามาเป็นสถาปนิกแห่งกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย แต่เขาเดินทางมาประเทศไทยตั้งแต่ ค.ศ. 1890 เนื่องจากได้รับการชักชวนจาก ชาซาคิ ผู้ก่อสร้างตึกในกรุงเทพฯ ร่วมกับชาวอิตาเลียน นายทายามา เป็นหนึ่งในผู้ร่วมวางแผนก่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทด้วย ใน ค.ศ.1902 นอกจากนี้ยังมีการว่าจ้างนายแพทย์ชาวญี่ปุ่นคือ นายฟูจิอิ เค็นอิชิ (Fujii Kenichi) มาประจำอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช และต่อมานายแพทย์โอชิเก ยาทะจิ (Oshige Yateji) จึงได้เข้ารับหน้าที่ต่อ ใน ค.ศ.1906 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ส่ง ยาซุย ยูจิโร (Yasui Yujiro) เป็นช่างเทคนิคในกองทัพอากาศ มิกิ ซาคาเอะ (Miki Sakae) ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเครื่องลงรัก และได้เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการประดับประดาพระที่นั่ง ช่อมแซมงานทางด้านศิลปะเครื่องราชูปโภคต่างๆ ของรัชกาลที่ 6 ภายหลังมิกิได้เป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนศิลปากร ซึ่งต่อมาคือมหาวิทยาลัยศิลปากร (อิชิอิ โยเนโอะ, 2560: 151-153)

สรุปได้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องความสำเร็จของญี่ปุ่นในการปฏิรูป และมองประเทศญี่ปุ่นในฐานะมิตรสหาย รัฐบาลญี่ปุ่นหวังว่าไทยจะติดตามเอาตัวอย่างที่ดีของประเทศญี่ปุ่นมาใช้ และพยายามที่จะบรรเทาความไม่เท่าเทียมกันของสนธิสัญญาที่ไทยเสียเปรียบจากประเทศตะวันตก พระองค์ไม่เพียงส่งคนไทยไปเรียนวิทยาการจากประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังเชิญผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นในหลายๆ สาขาวิชาต่างๆ มาช่วยเหลือในการปฏิรูปประเทศของพระองค์ ตั้งแต่ ค.ศ.1888-1910 ทั้งนี้รัฐบาลญี่ปุ่นยังได้แสดงทัศนคติที่ดีต่อไทย ทั้งนี้ผู้ที่มีส่วน

สำคัญในการส่งเสริมมิตรภาพอันดีระหว่างสองประเทศคือ นายมันจิโร อินางาคิ (Pensri Duke, 1985, p.128) นอกจากนี้ความแตกต่างกันในด้านพื้นฐานระหว่างสองประเทศในช่วงก่อนเปิดประเทศกับมหาอำนาจตะวันตก ได้สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นมีความหลากหลายมากขึ้นและการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายภาคส่วน ในภาคเกษตรกรรม เกษตรกรรู้เทคนิคในการเลือกเมล็ดพันธุ์ การใช้ปุ๋ย และการควบคุมน้ำผ่านระบบชลประทาน จึงทำให้ระบบอุตสาหกรรมเกษตรของญี่ปุ่นประสบผลสำเร็จและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไทย ขณะเดียวกันประชากรส่วนใหญ่ชาวไทยที่เป็นเกษตรกรที่ปกครองโดยเจ้าหน้าที่จากรัฐส่วนกลางที่มีจำนวนน้อย ทั้งยังเกิดช่องว่างระหว่างสองชั้นภายในประเทศไทยที่เต็มไปด้วยผู้อพยพชาวจีนซึ่งทำหน้าที่ของพ่อค้า ช่างฝีมือ และคนงาน ซึ่งในทางตรงกันข้ามไม่มีการแบ่งแยกในประเทศญี่ปุ่น (Sukunya Nitungkorn, 2000, p.160) จะเห็นได้ว่า เกี่ยวกับการศึกษารัฐบาลในประเทศญี่ปุ่นยุคก่อนสมัยใหม่มีความรับผิดชอบในการสอนชนชั้นชาวนาของพวกเขาด้วยความมุ่งมั่นในการปลูกฝังความจงรักภักดี และทักษะการสอนที่จำเป็นสำหรับพวกเขาในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล สามัญชนจำนวนมากได้รับการศึกษาผ่านโรงเรียนเอกชนจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีสถาบันเอกชนที่สอนวิทยาศาสตร์ตะวันตกซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งหากมองย้อนมาที่ไทยกลับพบว่าไทยมีบทบาทในการสอนเด็กในวัดวาอารามที่เน้นการสอนศีลธรรมมากกว่า ดังนั้นเมื่อพิจารณาแล้วเกษตรกรหรือชนชั้นสามัญชนที่อาศัยอยู่ในชนบทห่างไกลถึงไม่รู้หนังสือ คนไทยที่มีฐานะสูงบางคนได้มีโอกาสสัมผัสกับศาสนาแบบตะวันตกผ่านสมาคมนักเผยแผ่ศาสนา แต่ก็ไม่ได้มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะสนับสนุนการแพร่กระจาย

ความรู้ของชาวตะวันตกแต่อย่างใด (Sukunya Nitungkorn, 2000, p.161)

5. บทสรุป

ความสำเร็จของสมัยเมจิ นับได้ว่าเป็นตัวอย่างอันดีที่สะท้อนให้เห็นความพยายามของญี่ปุ่นที่จะเอาชนะตะวันตกในด้านความทันสมัย รวมถึงการพัฒนาภาวะด้อยพัฒนาประเทศในทุกด้าน จึงทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นมหาอำนาจแห่งเอเชียในที่สุด จากงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับไทยที่ผ่านมา ได้ชี้ให้เห็นว่า ญี่ปุ่นและไทยต่างมีการติดต่อสัมพันธ์กันมาเป็นระยะเวลายาวนาน แม้ว่าญี่ปุ่นจะปิดประเทศ แต่ก็ยังมีการติดต่อค้าขายกับไทยผ่านทางจีนอยู่จนถึงสมัยการเปลี่ยนผ่านจากรัฐราชาอาณาจักรเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ การที่จะมองว่าอิทธิพลทางตะวันตกมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการเมืองการปกครองของไทยเพียงเส้นทางเดียวอาจไม่เพียงพอ แม้ว่าจะมีการศึกษาดูงานกิจการการปกครองแบบตะวันตกตลอดรัชสมัยก็ตาม เนื่องจากตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้ปรับรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาในสัดส่วนที่มากกว่า (westernization) ปรับรับเอาวัฒนธรรมตะวันออก (easternization) ซึ่งอยู่ในสัดส่วนที่มีบทบาทสำคัญต่อการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารแผ่นดิน เนื่องจากญี่ปุ่นได้ปรับรับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองมาจากตะวันตกด้วยเช่นกัน ดังนั้นไทยจึงปรับรับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองมาจากญี่ปุ่นซึ่งรับมาจากตะวันตกอีกต่อหนึ่ง แต่การพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัด

หากจะกล่าวว่ ไทยมีวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ที่คล้ายกันกับญี่ปุ่น อาจหาความสม

เหตุสมผล ตามที่ได้มีข้อขัดแย้งเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปประเทศทั้งสองเอาไว้แล้ว ในส่วนที่มองว่าอาจมีความคล้ายคลึงกันประการหนึ่งคือ เรื่องของการรวมศูนย์อำนาจการปกครองมาไว้ที่องค์จักรพรรดิและพระมหากษัตริย์ มีความแตกต่างในด้านที่ญี่ปุ่นใช้ระบบจังหวัด (Prefectural) และระบบเทศบาล (Municipal Government) ในแง่ที่ลดทอนอำนาจของไคเมียวหรือเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นที่มีอำนาจอย่างอิสระ และเป็นไปในลักษณะ Revolution (การปฏิวัติประเทศ) ส่วนประเทศไทยได้ใช้ระบบมณฑลเทศาภิบาล (Provincial Administration) หรือระบบรวมศูนย์อำนาจโดยการส่งข้าหลวงเข้าไปควบคุมตามหัวเมืองต่างๆ และมีลักษณะ Reformation (การปฏิรูปประเทศ) นอกจากนี้แล้วระบบราชสำนักของญี่ปุ่นก่อน ค.ศ.1868 จักรพรรดิทรงไร้อำนาจการปกครองประเทศมาอย่างยาวนานจึงทำให้การรื้อฟื้นอำนาจประสบผลสำเร็จ สืบเนื่องจากการสนับสนุนของกลุ่มชนชั้นนำไคเมียวที่ไม่ต้องการการปกครองของรัฐบาลโชกุน ทั้งยังมีการควบคุมระบบชนชั้นที่เข้มงวด ประกอบกับญี่ปุ่นมีการซึมซับและสั่งสมรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาตั้งแต่สมัยปิดประเทศแล้ว จึงทำให้ความพร้อมในการปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นอยู่ในสถานะที่มั่นคงกว่าไทย ดังนั้นญี่ปุ่นจึงกลายเป็นแม่แบบอีกทางหนึ่งที่ไทยได้ปรับรับเอาวัฒนธรรมการเมืองการปกครองแบบญี่ปุ่นมาปรับใช้ในประเทศ โดยจะเห็นได้จากอิทธิพลทางการเกษตรและการทหาร ซึ่งมีสัดส่วนที่มากกว่าด้านการศึกษาอย่างเห็นได้ชัด อันเนื่องมาจากไทยได้ประสบกับปัญหาในการปรับรับเอาวัฒนธรรมด้านการศึกษาจากญี่ปุ่น จึงทำให้ไม่ประสบผลดังอย่างที่ควรจะเป็น

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากบริบทที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น สถานภาพของญี่ปุ่นจึงอยู่ในระดับที่ส่ง

อิทธิพลต่อไทยในเรื่องของการปรับรับเอาวัฒนธรรม 3 ประการสำคัญ ประกอบด้วย อุตสาหกรรมใหม่ การทหาร และการศึกษา แม้จะยังไม่พบงานศึกษาที่กล่าวอ้างว่า รัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอารูปแบบทางความคิดญี่ปุ่นมาทั้งหมดก็ตาม แต่จากความพยายามของ รัฐบาลไทยที่จะศึกษารูปแบบ Municipality ของ ญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จในการปฏิรูปโครงสร้าง พื้นฐานทางสังคมแล้ว จากเหตุผลข้างต้นนี้สะท้อนให้

เห็นว่า สัดส่วนของความนิยมประเทศญี่ปุ่นในประเทศไทยนั้นมียุคในระดับที่มีนัยสำคัญ แม้ว่าในเวลาต่อมา การปรับรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะถดถอยลงก็ตาม แต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ค.ศ.1945 ญี่ปุ่นได้กลับมามีบทบาทต่อไทยอีกครั้งหนึ่ง และไม่ว่าไทยจะถือเอาญี่ปุ่นเป็นแม่แบบในการพัฒนา ประเทศหรือไม่ สังคมไทยก็ได้ปรับรับเอาวัฒนธรรม ญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่องดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] กรมสนธิสัญญาและกฎหมายกระทรวงการต่างประเทศ. (2512). *สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ*. หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญาเล่มที่ 3 พ.ศ.2413-2463. พระนคร: สำนักพิมพ์พระจันทร์.
- [2] กรมสนธิสัญญาและกฎหมายกระทรวงการต่างประเทศ, (2512). *สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ*. หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญาเล่มที่ 2 พ.ศ.2413-2463. พระนคร: สำนักพิมพ์พระจันทร์.
- [3] กระทรวงเกษตรจ้าง มร.โตยามะชาวญี่ปุ่นตรวจการทำไหม. เอกสารกระทรวงเกษตร (กส.13/31). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- [4] จารุพิชญ์ เรืองสุวรรณ. (2535). *นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ.2444-2503*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- [5] จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2510). *พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ.1247*. เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: อนุสรณ์ในงานฉาบงานกิจศพหม่อมสนธิ กฤดากร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2510.
- [6] เจ้านาย และข้าราชการ กราบบังคมทูลความเห็น จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. (2516). กรุงเทพฯ: นิยมกิจ.
- [7] ฉลอง สุนทราวาณิชย์. (2516). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19, ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- [8] ชะโตะโกะ ทซึจิยะ. (2540). *ภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาสา ในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 20*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- [9] ณัฐชนันท์ จันทนธ์. (2519). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่ พ.ศ.2430 ถึง พ.ศ.2483*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- [10] ดวงจันทร์ เจริญเมือง, ธเนศ เจริญเมือง, ไพสิฐ พานิชกุล. (2542). *การผังเมืองของเกียวโตและนารา: บทเรียนสำหรับเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- [11] อีระ นุชเปี่ยม. (2559). *ตัวตนใหม่ของสยามในโลก: การต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 7*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิประชาธิปไตย-รำไพพรรณี.
- [12] นฤพล ดั่งวิเศษ. (2560). *Acculturation*. Retrieved from <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/1>

- [13] แฉ่งน้อย ดิตติรานนท์. (2519). *เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- [14] โนบุยะ โนกุชิ. (2543). *การศึกษาเปรียบเทียบทางสังคมของชนชั้นล่างสุดในสังคมสยามสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) กับของญี่ปุ่นสมัยเมจิ (พ.ศ.2411-2455)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- [15] พรพรรณ ทองตัน. (2558). *ประวัติและผลงานของนายโทคิชิ มาซาโอะ: ที่ปรึกษากฎหมายกระทรวงยุติธรรมของสยาม*. กรุงเทพฯ: วิทยุชุมชน.
- [16] เพ็ชรี สุมิตร. (2516). *ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [17] เพ็ญศรี ตึก. (2554). *การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- [18] มาซามิชิ คุโรซาวา. (2559). *สถานภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์ไทยในประเทศญี่ปุ่นระหว่าง พ.ศ.2507-2557*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- [19] โยชิโกะว่า โทชิฮารุ. (2525). *ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมของญี่ปุ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ 7, ฉบับที่ 3 (ก.ย.-ธ.ค.)*.
- [20] ละเวง ปราบราย. (2546). *ญี่ปุ่น: การทำให้บรรลุเป้าหมาย “ประเทศมั่งคั่งและการทหารเข้มแข็ง” ในสมัยเมจิ (ค.ศ.1868-1912)*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- [21] ศุภรัตน์ ธาราคักดี. (2531). *สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- [22] *สัญญาะระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่น หนังสือกรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ.120. เอกสารกระทรวงต่างประเทศ. (ร.5 ต. 6/9). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.*
- [23] สุรงค์ศรี ต้นเสียงสม. (2523). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย และประเทศญี่ปุ่นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. เอกสารวิชาการไทย-ญี่ปุ่นศึกษา, 2 : 1 (มีนาคม-เมษายน)*.
- [24] สุรงค์ศรี ต้นเสียงสม. (2520). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่รัชสมัยพระสมเด็จจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.*
- [25] สุรงค์ศรี ต้นเสียงสม. (2528). *380 ปีสัมพันธไมตรี ญี่ปุ่น-ไทย*. กรุงเทพฯ: มังกรการพิมพ์และการโฆษณา.
- [26] อิชิจิ โยเนโอะ, โยชิโกะว่า โทชิฮารุ. (2560). *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- [27] Ginzo Uchida. (1921). Tokugawa Jidai Ni Okeru Nihon To ShamuTonoKankei Ni Tsukite (เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยในสมัยโทกูงวะ). In Uchida, Ginzo Ikozenshu Dai 3 Shu. pp. 457-487.
- [28] Hisao Furukawa. (1995). Meiji Japan’s Encounter with Modernization. *Southeast Asian Studies*, Vol. 33, No. 3, December. pp. 215 - 236.

- [29] Horie Hideichi. (1952). Revolution and Reform in Meiji Restoration. *Kyoto University Economic Review* 22(1): 23-34.
- [30] John W. Berry. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Reviews*, 46 (1): 5-68.
- [31] Kasem Udyanin. (1965). Development of Thai Administration. *東南アジア研究*. 3(3): 108-116.
- [32] Kiyotaka Yokomichi. (2007). *The Development of Municipal Merger in Japan*. Tokyo: The National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS).
- [33] Likhit Dhiravegin. (1988). Comparative Modernization Between Meiji's Japan and Chulalongkorn's Siam and Contemporary Republic of Korea and Thailand. *Japanese Studies Journal*. Vol 5, No 2, pp. 47-57.
- [34] Likhit Dhiravegin. (1984). *The Meiji Restoration 1868-1912, and the Chakkri Reformation 1868-1910: A Comparative Perspective*. Bangkok: Research Center of the Faculty of Political Science, Thammasat University.
- [35] Pensri Duke. (1985). The Political and Economic: Role of Japan in Thailand in the Reign of King Chulalongkorn (1868-1910). *Japanese Studies Journal*. Vol 2, No 5, pp. 119-140.
- [36] Piyada Chonlawon. (2014). Contesting Law and Order: Legal and Judicial Reform in Southern Thailand in the Late Nineteenth to Early Twentieth Century. *Southeast Asian Studies*, Vol. 3, December, pp. 527-546.
- [37] Prasert Chittiwatanapong. (1989). Political Development in Modern Japan: Perspectives from Thailand. *Japanese Studies Journal*. Vol 6, No 1, pp. 99-109.
- [38] Sukunya Nitungkorn. Education and Economic Development during the Modernization Period: A Comparison between Thailand and Japan. *Southeast Asian Studies*, Vol. 38, No. 2, September 2000. pp. 142-164
- [39] Thomas Larsson. (2008). Western Imperialism and Defensive Underdevelopment of Property Right Institutions in Siam. *Journal of East Asian Studies* 8, pp. 1-28.

พีรภัทร ห้าวเหิม

หน่วยงานผู้แต่ง : นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
Pheeraphat Hoaherm

Affiliation : Master student, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

Corresponding e-mail : pheeraphat_h@cmu.ac.th